

AUDİT 2025, 4 (50), səh. 13-22.
AUDIT 2025, 4 (50), pp. 13-22.
АУДИТ 2025, 4 (50), стр. 13-22.

DOI: 10.59610/bbu4.2025.4.2

Paşayeva Dilruba Adil qızı,
müəllim,
Bakı Biznes Universiteti,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9087-5844>
E-mail: dilrubapashayeva@gmail.com
© Paşayeva D.A., 2025

UOT: 331.2:519.876:519.86:004.9
JEL: C22, C45, C53, J31, O33

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ RABİTƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ UÇOT VƏ AUDİTİN RƏQƏMSALLAŞMASINDA AKTUAL MƏSƏLƏLƏR

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - müasir şəraitdə rabitə müəssisələrində uçot və audit proseslərinin rəqəmsallaşdırılması zamanı ortaya çıxan aktual problemlərin müəyyənləşdirilməsi, onların təsir mexanizmlərinin araşdırılması və səmərəli həll yollarının təklif edilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası - işdə istifadə olunan metodologiya sistemli yanaşmaya, müqayisəli təhlilə, eləcə də beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsinə əsaslanır. Rəqəmsal uçot və audit modellərinin qiymətləndirilməsində iqtisadi-statistik metodlardan, analitik ümumiləşdirmə üsullarından faydalanılmışdır.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - əldə edilən nəticələr rabitə müəssisələrində uçot və audit mexanizmlərinin rəqəmsal transformasiyasına dəstək ola bilər, həmçinin onların idarəetmə keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, şəffaflığın təmin olunmasına və maliyyə hesabatlılığının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına real töhfə verə bilər.

Tədqiqatın nəticələri - əldə edilən nəticələr göstərir ki, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə yanaşı, kadr hazırlığı, kibertəhlükəsizlik, hüquqi-normativ təminat və infrastruktur məsələləri hələ də aktualdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - rabitə müəssisələrinin spesifik xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq uçot və auditin rəqəmsallaşdırılmasında milli və beynəlxalq təcrübənin integrasiyasını elmi şəkildə əsaslandırmasında özünü göstərir.

Açar sözlər: rəqəmsallaşma, rabitə müəssisələri, uçot, audit, blokçeyn, böyük verilənlər.

G İ R İ Ş

Rəqəmsal transformasiya müasir dövrün ən mühüm trendlərindən biridir və bu dəyişikliklər xüsusilə mühasibat uçotu və audit sahələrində özünü göstərir. Rabitə müəssisələri, onların fəaliyyəti və maliyyə hesabatlılığı da bu dəyişikliklərdən təsirlənməkdədir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı ən böyük çağırışlardan biri, ənənəvi uçot və audit metodlarının rəqəmsal mühitə uyğunlaşdırılmasıdır. Bu tədqiqatın məqsədi, rabitə müəssisələrində uçot və audit proseslərinin rəqəmsallaşması zamanı qarşılaşılan problemləri müəyyənləşdirmək, bu problemlərin iqtisadi və idarəetmə aspektlərindəki təsirlərini təhlil etmək və səmərəli həll yollarını təklif etməkdir. Bununla yanaşı, rəqəmsal transformasiyanın tətbiqi ilə əlaqəli hüquqi

AUDİT 2025, 4 (50), səh. 13-22.
AUDIT 2025, 4 (50), pp. 13-22.
АУДИТ 2025, 4 (50), стр. 13-22.

və texnoloji çətinliklər, kadr hazırlığı məsələləri və infrastruktura dair məhdudiyyətlər də nəzərə alınmışdır.

Müasir dövrün tələblərinə cavab verən şəffaf və səmərəli audit sistemləri qurulması, həmçinin mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması hər bir rabitə müəssisəsinin uğurlu fəaliyyət göstərməsi üçün vacibdir. Bu tədqiqatda, rəqəmsal uçot və auditin qarşısında duran əsas problemlər, onların həlli yolları və gələcəkdə bu sahədə atılacaq addımlar ətraflı şəkildə təhlil ediləcəkdir.

Rəqəmsal transformasiyanın nəzəri əsasları və rabitə müəssisələrinin rolu

Müasir dövrdə iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, rabitə müəssisələrinin də fəaliyyətinin inkişafında rəqəmsal transformasiya aparıcı rol oynayır. Rəqəmsal transformasiya yalnız texnologiyaların tətbiqi ilə məhdudlaşmır, həm də müəssisələrin idarəetmə sisteminin, uçot və audit proseslərinin köklü şəkildə yenidən qurulmasını nəzərdə tutur. Bu prosesin nəzəri əsasları informasiya texnologiyalarının iqtisadi münasibətlərə təsiri ilə izah olunur. Belə ki, mühasibat uçotu və auditdə rəqəmsal yanaşmalar ənənəvi modelləri tədricən arxa plana keçirərək, daha çevik, şəffaf və sürətli hesabatlılıq imkanlarını ortaya çıxarır [2, s.32].

Rəqəmsal transformasiya konsepsiyası informasiya axınlarının sürətlənməsi, böyük həcmli məlumatların (Big Data) təhlili, süni intellekt və avtomatlaşdırma texnologiyalarının tətbiqi kimi meyarlara əsaslanır. Bu yanaşmaların nəzəri təməli sistemli idarəetmə konsepsiyalarına söykənir və müəssisələrin bütün struktur vahidlərinin integrasiyasını tələb edir. Rabitə müəssisələri bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır, çünki onların fəaliyyəti həm iqtisadiyyata, həm də sosial sferaya birbaşa təsir göstərir. Rəqəmsallaşmış uçot və audit sistemi rabitə müəssisələrində maliyyə axınlarının izlənməsi, hesabatların beynəlxalq standartlara uyğun formalaşdırılması və idarəetmədə şəffaflığın təmin olunması üçün nəzəri əsas yaradır [3, s.46].

Digər tərəfdən, rabitə müəssisələrinin spesifik xüsusiyyətləri – geniş müştəri bazası, çoxsaylı xidmət kanalları və yüksək həcmdə əməliyyat axını – rəqəmsal transformasiyanın tətbiqini zəruri edir. Bu müəssisələrdə rəqəmsal uçot və audit metodlarının tətbiqi, yalnız mühasibat və nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsini deyil, həm də idarəetmə qərarlarının operativ qəbul edilməsini şərtləndirir [6, s.312].

Beləliklə, nəzəri baxımdan rəqəmsal transformasiya rabitə müəssisələrinin dayanıqlı inkişafı üçün əsas strateji istiqamətlərdən biri kimi çıxış edir. Bu yanaşma müəssisələrin rəqəbat qabiliyyətini artırmaqla yanaşı, onların beynəlxalq integrasiyasını da gücləndirir. Ədəbiyyatlarda da vurğulandığı kimi, rəqəmsal uçot və audit sistemlərinin tətbiqi yalnız texnoloji yenilik deyil, həm də iqtisadi idarəetmənin keyfiyyətə yeni mərhələsi hesab olunmalıdır.

Rəqəmsal texnologiyaların uçot və auditə integrasiyası

Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı mühasibat uçotu və audit fəaliyyətinə keyfiyyətə yeni məzmun gətirmişdir. Ənənəvi uçot metodları, kağız daşıyıcılara və məhdud hesablama imkanlarına əsaslandığı halda, müasir dövrdə avtomatlaşdırılmış sistemlər, süni intellekt, bulud texnologiyaları və böyük həcmli verilənlərin təhlili (Big Data) bu sahədə əsas aparıcı amillərə çevrilmişdir. Bu integrasiya, ilk növbədə, məlumatların real vaxt rejimində emalı, hesabatların daha sürətli hazırlanması və audit yoxlamalarının daha dəqiq nəticələr verməsini təmin edir [2, s.117].

Müasir rəqəmsal texnologiyalar arasında ERP (Enterprise Resource Planning) sistemləri, bulud əsaslı mühasibat proqramları, blokçeyn texnologiyası və data-analitika vasitələri xüsusi yer tutur. Bu texnologiyalar müəssisələrin maliyyə əməliyyatlarının uçotunu vahid platformada aparmağa, daxili nəzarəti gücləndirməyə və məlumat axınlarını daha şəffaf idarə etməyə imkan

AUDIT 2025, 4 (50), səh. 13-22.
AUDIT 2025, 4 (50), pp. 13-22.
АУДИТ 2025, 4 (50), стр. 13-22.

verir. Rabitə müəssisələri miqyası geniş olan və çoxsaylı əməliyyatları paralel şəkildə həyata keçirən qurumlar olduğundan, bu cür texnologiyaların tətbiqi onların maliyyə dayanıqlığını və hesabatlılıq keyfiyyətini yüksəldir.

Süni intellekt və maşın öyrənməsi audit proseslərində proqnozlaşdırma və anomaliyaların aşkarlanması üçün mühüm vasitələrdən biridir. Ənənəvi audit metodları əsasən retrospektiv xarakter daşıdığı halda, süni intellekt alqoritmləri real vaxtda risklərin müəyyən edilməsinə və qabaqlayıcı nəzarət tədbirlərinin görülməsinə şərait yaradır [10, s.112]. Məsələn, rabitə müəssisələrində milyonlarla əməliyyatın aparıldığı şəbəkə ödənişləri sistemində süni intellekt potensial sui-istifadə hallarını dərhal müəyyən edə bilər.

Digər mühüm istiqamət blokçeyn texnologiyasının uçot və auditə inteqrasiyasıdır. Blokçeyn məlumatların dəyişdirilməzliyini və tam izlənilə bilməsini təmin etdiyinə görə, audit fəaliyyətində etibarlılıq səviyyəsini artırır. Rabitə müəssisələrinin maliyyə və abunəçi əməliyyatlarının blokçeyn üzərindən aparılması, həm daxili, həm də xarici audit proseslərini sadələşdirir və şəffaflıq səviyyəsini yüksəldir [8, s.78].

Bundan əlavə, bulud texnologiyaları uçot məlumatlarının təhlükəsiz mühitdə saxlanılmasını və istənilən məkan və zamandan əldə edilməsini mümkün edir. Bu xüsusilə beynəlxalq fəaliyyət göstərən rabitə müəssisələri üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki onların həm daxili filialları, həm də xarici tərəfdaşları arasında sürətli informasiya mübadiləsi zəruridir [1, s.141].

Böyük verilənlərin təhlili (Big Data analytics) də uçot və audit fəaliyyətinə yeni nəfəs gətirmişdir. Rabitə müəssisələrində gündəlik olaraq toplanan böyük həcmli əməliyyat məlumatlarının təhlili maliyyə risklərinin proqnozlaşdırılması, müştəri davranışlarının izlənməsi və strateji idarəetmə qərarlarının verilməsi üçün mühüm informasiya bazası rolunu oynayır [4, s.210]. Rəqəmsal texnologiyaların uçot və audit proseslərinə inteqrasiyası rabitə müəssisələrinin fəaliyyətində səmərəliliyin artırılmasına, resurslardan optimal istifadə olunmasına və beynəlxalq standartlara uyğun şəffaf hesabatlılığın təmin edilməsinə şərait yaradır. Ədəbiyyatlarda da vurğulandığı kimi, bu proses sadəcə texniki yenilik deyil, həm də idarəetmənin strateji səviyyədə dəyişməsi deməkdir [9, s. 95–97].

Rəqəmsal uçot və auditin aktual problemləri və çağırışlar

Rəqəmsal transformasiya prosesləri mühasibat uçotu və audit sahəsinə yeni imkanlar gətirsə də, eyni zamanda bir sıra problemləri də gündəmə çıxarır. Bu problemlər texnoloji, hüquqi, idarəetmə və insan resursları ilə bağlı müxtəlif aspektlərdə özünü göstərir.

Əvvəlcə qeyd etmək lazımdır ki, bir çox rabitə müəssisələrində informasiya sistemlərinin tam inteqrasiyası həyata keçirilmədiyindən uçot məlumatlarının vahid bazada idarə olunması çətinlik yaradır. Bu isə həm hesabatlılığın dəqiqliyinə, həm də audit proseslərinin keyfiyyətinə təsir göstərir [7, s.421]. Digər mühüm məsələ kibertəhlükəsizlik risklərinin artmasıdır. Rəqəmsal mühitdə saxlanılan maliyyə məlumatları kibershücumlara qarşı daha həssas olur və bu vəziyyət auditin obyektivliyinə də təsir göstərir [10, s.145].

Hüquqi-normativ bazanın tam formalaşmaması da əsas problemlərdən biridir. Xüsusilə blokçeyn texnologiyası və kriptografik alətlərin istifadəsi ilə bağlı hüquqi mexanizmlərin olmaması müəssisələr üçün qeyri-müəyyənlik yaradır. Bundan başqa, kadrların rəqəmsal bacarıqlarının yetərsizliyi də sistemin səmərəli işləməsinə mane olur [1, s.212].

Aşağıdakı cədvəldə rabitə müəssisələrində rəqəmsal uçot və auditin əsas problemləri və çağırışları ümumiləşdirilmişdir:

AUDİT 2025, 4 (50), səh. 13-22.
AUDIT 2025, 4 (50), pp. 13-22.
АУДИТ 2025, 4 (50), стр. 13-22.

Cədvəl 1.

Rabitə müəssisələrində rəqəmsal uçot və auditin əsas problemləri və çağırışlar

Problem və çağırış	Təfərrüat
İnfrastruktur məhdudiyyətləri	Vahid informasiya bazasının olmaması, sistemlərin zəif inteqrasiyası
Kibertəhlükəsizlik riskləri	Kiberhücumların artması, maliyyə məlumatlarının qorunmasında çətinliklər
Hüquqi-normativ boşluqlar	Blokçeyn və digər texnologiyaların hüquqi tənzimlənməsinin yetərsizliyi
Kadr hazırlığının çatışmazlığı	Rəqəmsal bacarıqlara malik mütəxəssislərin azlığı
Məlumat keyfiyyəti problemləri	Böyük verilənlərin düzgün toplanmaması və sistem xətaları
Yüksək maliyyə tələbatı	Yeni texnologiyaların tətbiqi üçün böyük investisiya ehtiyacı

Mənbə: Mövcud reallıqların öyrənilməsi əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bundan başqa, məlumatların etibarlılığı və keyfiyyəti də aktual məsələdir. Böyük verilənlərin təhlilində səhv və ya natamam məlumatların istifadəsi nəticələrin düzgünlüyünə mənfi təsir göstərə bilər [4, s.174]. Eyni zamanda, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi yüksək maliyyə sərmayəsi tələb etdiyindən, xüsusilə kiçik və orta müəssisələr üçün əlavə yük yaradır [5, s-98].

Nəticə etibarilə, rəqəmsal uçot və auditin inkişafı ilə bağlı yaradılan imkanların səmərəli reallaşdırılması üçün bu problemlərin ardıcıl şəkildə həlli zəruridir. İnfrastrukturun gücləndirilməsi, müasir texnologiyalara uyğun hüquqi-normativ çərçivələrin yaradılması, kadr hazırlığının təkmilləşdirilməsi və kibertəhlükəsizlik tədbirlərinin gücləndirilməsi əsas istiqamətlər kimi önə çıxır [9, s.156].

Rəqəmsal uçot və auditin iqtisadi və idarəetmə aspektləri

Rəqəmsal transformasiya nəticəsində uçot və audit sistemlərinin iqtisadi və idarəetmə baxımından təkmilləşdirilməsi müasir müəssisələrin, xüsusilə də rabitə sektorunda fəaliyyət göstərən təşkilatların əsas prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Bu dəyişikliklər yalnız texnoloji proseslərə yenilik gətirmir, həm də iqtisadi idarəetmə mexanizmlərinin dərinləşdirilməsinə, maliyyə resurslarının optimal istifadəsinə və strateji qərarların daha dəqiq verilməsinə imkan yaradır [2, s.220].

İqtisadi aspektlər baxımından, rəqəmsal uçotun tətbiqi müəssisələrin maliyyə fəaliyyətinin şəffaflığını artırır və idarəetmə qərarlarının daha operativ qəbul edilməsinə şərait yaradır. Ənənəvi uçot sistemlərində maliyyə əməliyyatlarının təhlili gecikmiş məlumatlara əsaslandığı halda, rəqəmsal mühit real vaxtda məlumatların əldə edilməsini təmin edir. Bu isə resurslardan daha səmərəli istifadə edilməsinə və risklərin daha dəqiq qiymətləndirilməsinə imkan verir [5, s.301]. Xüsusilə rabitə müəssisələrində milyonlarla əməliyyatın eyni vaxtda aparıldığı şəraitdə, rəqəmsal uçot sistemləri əməliyyatların sürətli emalı və nəticələrin çevik hesabatlarla çevrilməsini təmin edir.

Digər tərəfdən, rəqəmsal auditin tətbiqi idarəetmə mexanizmlərinin müasirləşdirilməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Audit fəaliyyətində süni intellekt, böyük verilənlərin təhlili və avtomatlaşdırılmış yoxlama sistemləri daha yüksək etibarlılıq səviyyəsi yaradır. Bu, idarəetmənin yalnız hesabatlılıqla məhdudlaşmamasına, həm də proqnozlaşdırıcı nəzarət mexanizmlərinin

AUDİT 2025, 4 (50), səh. 13-22.
AUDIT 2025, 4 (50), pp. 13-22.
АУДИТ 2025, 4 (50), стр. 13-22.

formalaşmasına şərait yaradır [9, s.175]. Başqa sözlə, rəqəmsal audit müəssisələrin yalnız mövcud vəziyyətini qiymətləndirmir, həm də gələcək riskləri öncədən müəyyənləşdirərək idarəetmə qərarlarına istiqamət verir.

Rabitə müəssisələri üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən digər bir məsələ rəqəmsal uçotun iqtisadi səmərəlilik yaratmasıdır. Müasir texnologiyaların tətbiqi əməliyyat xərclərinin azalmasına, kağız daşıyıcıların istifadəsinin minimuma enməsinə və insan resurslarının daha optimal bölüşdürülməsinə səbəb olur [1, s.375]. Bu həm də müəssisələrin ekoloji baxımdan dayanıqlı inkişafını dəstəkləyir.

İdarəetmə aspektlərindən biri də beynəlxalq standartlarla uyğunluğun təmin edilməsidir. Müasir dövrdə IFRS (International Financial Reporting Standards) və digər beynəlxalq tənzimləyici çərçivələr uçot və audit sistemlərinin qlobal səviyyədə harmonizasiyasını tələb edir. Rəqəmsal uçot sistemləri hesabatların avtomatik şəkildə beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına imkan verir və bu da rabitə müəssisələrinin beynəlxalq bazarlara integrasiyasını asanlaşdırır [8, s.323].

Eyni zamanda, rəqəmsal uçot və audit idarəetmədə strateji planlaşdırmanın səmərəliliyini artırır. Toplanan verilənlərin təhlili müəssisə rəhbərliyinə yalnız cari vəziyyəti deyil, həm də uzunmüddətli inkişaf perspektivlərini qiymətləndirməyə imkan verir. Bu prosesdə böyük verilənlərin analitikası, risklərin modelləşdirilməsi və süni intellekt alqoritmləri mühüm rol oynayır [4, s.304]. Rəqəmsal uçot sistemlərinin iqtisadi və idarəetmə üstünlükləri ilə yanaşı, onların tətbiqi bir sıra yeni məsuliyyətləri də ortaya çıxarır. Xüsusilə rəhbər şəxslərin qərarvermə proseslərində məlumatların təhlükəsizliyi, etibarlılığı və tamlığının təmin edilməsi əsas prioritetlərdən biri olmalıdır. Əks halda, rəqəmsal mühitdə baş verə biləcək texniki nasazlıqlar və ya kibertəhlükələr idarəetmə sisteminin səmərəliliyini zəiflədə bilər [10, s.376].

Nəticə etibarilə, rəqəmsal uçot və auditin iqtisadi və idarəetmə aspektləri rabitə müəssisələrinin fəaliyyətində şəffaflıq, səmərəlilik və beynəlxalq integrasiyanın güclənməsi ilə xarakterizə olunur. Bu proses yalnız texnologiyanın tətbiqi ilə deyil, həm də idarəetmə mədəniyyətinin yenilənməsi və iqtisadi resursların optimallaşdırılması ilə sıx bağlıdır. Rəqəmsal uçot və auditin düzgün tətbiqi müəssisələrin rəqəbat qabiliyyətini artırmaqla yanaşı, onların strateji inkişaf perspektivlərinə də mühüm təsir göstərir.

Beynəlxalq təcrübə və rəqəmsal transformasiyanın gələcək perspektivləri

Müasir dövrdə mühasibat uçotu və auditin rəqəmsallaşdırılması yalnız milli çərçivələrlə məhdudlaşmır, qlobal miqyasda müxtəlif yanaşmalar və təcrübələr formalaşdırır. İnkişaf etmiş ölkələr bu istiqamətdə sürətli irəliləyişlər nümayiş etdirdiyi halda, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə hələ də müəyyən çətinliklər mövcuddur. Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və milli reallıqlara uyğun tətbiqi rabitə müəssisələrinin rəqəmsal transformasiya prosesində xüsusi əhəmiyyət daşıyır [2, s.262]. Məsələn, Qərbi Avropa ölkələri rəqəmsal uçot və audit sahəsində qabaqcıl mövqedədir. Xüsusilə bu ölkələrdə IFRS (International Financial Reporting Standards) tam tətbiq edilir və rəqəmsal hesabatlılıq sistemi blokçeyn, süni intellekt və bulud texnologiyalarına əsaslanır. Xüsusilə Almaniya və Böyük Britaniya audit fəaliyyətində süni intellekt əsaslı risk qiymətləndirmə modellərindən geniş istifadə edir [5, s.375].

AUDİT 2025, 4 (50), səh. 13-22.
AUDIT 2025, 4 (50), pp. 13-22.
АУДИТ 2025, 4 (50), стр. 13-22.

Asiya ölkələri, xüsusilə Yaponiya, Cənubi Koreya və Singapur isə rəqəmsal texnologiyaların tətbiqində daha çevik yanaşma sərgiləyirlər. Burada dövlət dəstəyi ilə rəqəmsal audit mərkəzləri yaradılır və müəssisələrin uçot sistemlərinə real vaxt rejimində nəzarət həyata keçirilir [9, s.456]. Çin də öz milli rəqəmsal ekosistemini formalaşdıraraq, blokçeyn və Big Data analitikasını mühasibat uçotunda tətbiq edir.

MDB məkanı və Cənubi Qafqaz ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda rəqəmsal transformasiya hələ ilkin mərhələdədir. İnfrastruktur məhdudiyyətləri, hüquqi-normativ çətinliklər və kadr hazırlığının yetərsizliyi bu prosesin sürətlənməsinə mane olur [7 s. 175]. Bununla belə, son illərdə dövlət səviyyəsində rəqəmsal hökumət təşəbbüsləri, elektron xidmətlərin genişlənməsi və maliyyə sektorunda rəqəmsal həllərin tətbiqi müsbət tendensiya kimi qiymətləndirilə bilər.

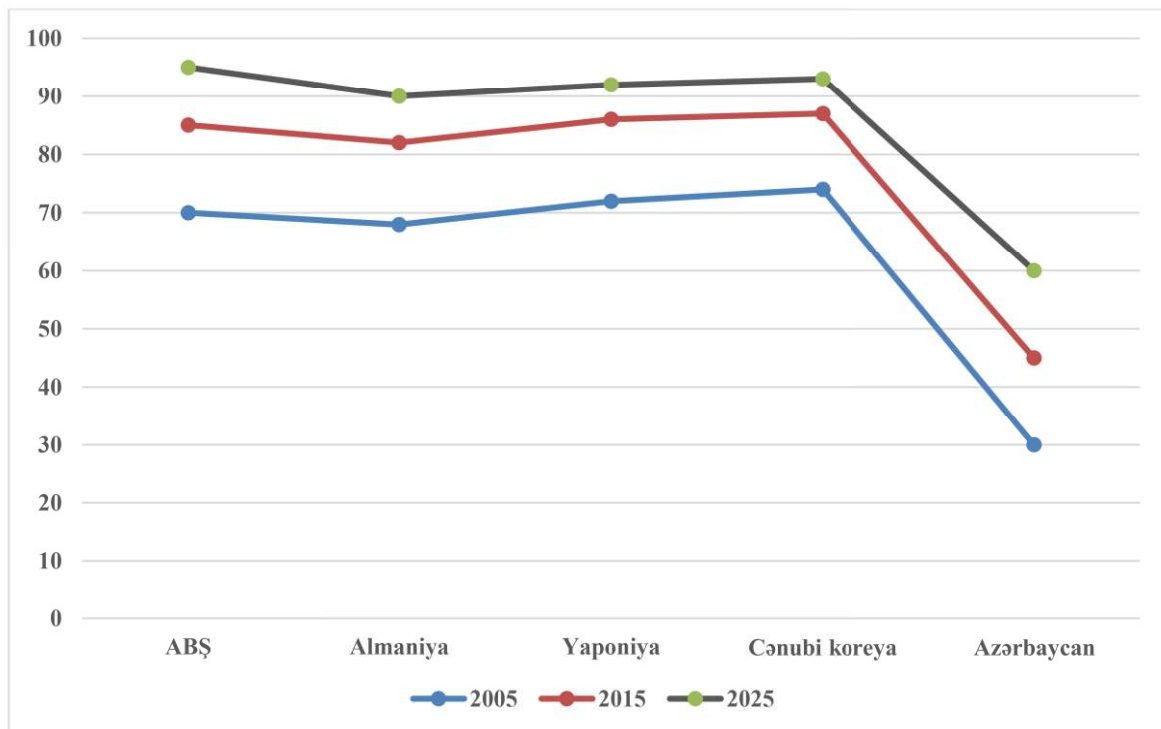
Gələcək perspektivlər baxımından, rəqəmsal uçot və audit sahəsində beynəlxalq təcrübənin Azərbaycan və digər regional ölkələrə inteqrasiyası üç əsas istiqamət üzrə inkişaf edə bilər:

1. Beynəlxalq standartlara uyğunluğun gücləndirilməsi (IFRS-in tam tətbiqi).
2. Süni intellekt və blokçeyn texnologiyalarının geniş istifadəsi.
3. Kadr hazırlığının beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması və peşəkar bacarıqların artırılması [1, s-263].

Bu istiqamətlərin aydın təsvir olunması üçün məqalədə xüsusi fiqurdan – dünya xəritəsi üzərində rəqəmsallaşma səviyyəsinin vizuallaşdırılmasından istifadə etmək məqsədəuyğundur.

Diagram 1.

Müxtəlif ölkələrdə uçot və auditin rəqəmsallaşma səviyyəsi (faizlə)

Mənbə: Müəllif tərəfindən aparılmış araşdırmalar əsasında tərtib edilmişdir.

AUDİT 2025, 4 (50), səh. 13-22.
AUDIT 2025, 4 (50), pp. 13-22.
АУДИТ 2025, 4 (50), стр. 13-22.

Beləliklə, beynəlxalq təcrübə göstərir ki, rəqəmsal uçot və auditin gələcəyi texnologiyaların daha geniş tətbiqi ilə sıx bağlıdır. Diaqram göstərir ki, ABŞ, Almaniya, Yaponiya və Cənubi Koreya kimi ölkələrdə rəqəmsallaşma səviyyəsi 90%-dən yuxarıdır. Nəzəri baxımdan bu, onların iqtisadiyyatında yüksək texnoloji infrastruktur, maliyyə resurslarının kifayət qədər olması və dövlətin rəqəmsallaşma siyasətinə verdiyi güclü dəstək ilə izah olunur. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı və beynəlxalq standartlara uyğun uçot mexanizmləri bu ölkələrdə rəqəmsal uçot və auditin geniş tətbiqinə zəmin yaradır.

Rəqəmsal uçot və audit sistemləri əməliyyatların daha sürətli emalını, risklərin proqnozlaşdırılmasını və şəffaflığın artırılmasını nəzəri olaraq təmin edir. İnkişaf etmiş ölkələrdə yüksək rəqəmsallaşma göstəriciləri idarəetmənin çevikliyini artırır və iqtisadi qərarların qəbulunda daha obyektiv informasiya təminatına imkan verir. Bu, həm də korporativ idarəetmənin güclənməsi və beynəlxalq rəqəbat qabiliyyətinin artması ilə nəticələnir.

Azərbaycanın göstəricisi (təxminən 60%) nəzəri olaraq göstərir ki, rəqəmsallaşma prosesi başlanğıc mərhələsindədir. Burada əsas çətinliklər hüquqi-normativ bazanın tam formalaşmaması, kadr potensialının zəifliyi və infrastrukturun yetərsizliyidir. Bu da uçot və audit proseslərində rəqəmsal texnologiyaların tam miqyasda tətbiqinə mane olur.

Diaqram həm də beynəlxalq təcrübə ilə milli təcrübə arasındakı fərqi nəzərə çarpdırır. İnkişaf etmiş ölkələrdə IFRS (Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları) və ISA (Beynəlxalq Audit Standartları) tam şəkildə rəqəmsal mühitə uyğunlaşdırıldığı halda, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bu proses tədricən həyata keçirilir. Nəzəri baxımdan bu fərq iqtisadi sistemlərin inkişaf səviyyəsi, texnoloji investisiyalar və dövlət siyasəti ilə izah olunur.

Yuxarıda qeyd edilən diaqram onu göstərir ki, rəqəmsallaşma səviyyəsi ölkələrin iqtisadi idarəetmə keyfiyyəti ilə birbaşa bağlıdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə rəqəmsal uçot və audit sistemlərinin tətbiqi artıq iqtisadi səmərəliliyin və şəffaflığın təminatçısıdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr isə beynəlxalq təcrübədən faydalanaraq, rəqəmsal infrastrukturun gücləndirilməsi, kadrların hazırlanması və hüquqi çərçivələrin təkmilləşdirilməsi hesabına bu sahədə irəliləyiş əldə edə bilərlər.

Y E K U N

Aparılmış tədqiqat göstərir ki, müasir şəraitdə rabitə müəssisələrində uçot və audit proseslərinin rəqəmsallaşdırılması həm global iqtisadi tendensiyaların, həm də milli inkişaf prioritetlərinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi uçot sistemlərinin dəqiqliyini, şəffaflığını və operativliyini artırmaqla yanaşı, audit fəaliyyətinin keyfiyyətini yüksəldir, idarəetmədə risklərin azaldılmasına və qərarların daha obyektiv informasiya bazasında qəbul olunmasına şərait yaradır.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, ABŞ, Almaniya, Yaponiya və Cənubi Koreya kimi inkişaf etmiş ölkələrdə rəqəmsallaşma səviyyəsi artıq yetkin mərhələyə çatmışdır. Burada süni intellekt, blokçeyn, Big Data və bulud texnologiyaları əsasında qurulan müasir uçot və audit modelləri iqtisadi idarəetmənin əsas dayaqlarından birinə çevrilmişdir. Azərbaycan isə bu sahədə nəzərəcarpacaq irəliləyişlər əldə etsə də, hələlik inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə müəyyən gerilik müşahidə olunur.

AUDİT 2025, 4 (50), səh. 13-22.
AUDIT 2025, 4 (50), pp. 13-22.
АУДИТ 2025, 4 (50), стр. 13-22.

Nəticələr göstərir ki, ölkədə rəqəmsal uçot və auditin tam miqyasda tətbiqi üçün üç əsas istiqamət prioritet təşkil edir:

- hüquqi-normativ bazanın təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması;
- texnoloji infrastrukturun gücləndirilməsi və innovativ rəqəmsal həllərin tətbiqi;
- peşəkar kadr potensialının artırılması və rəqəmsal bacarıqların inkişaf etdirilməsi.

Bu istiqamətlər üzrə həyata keçiriləcək tədbirlər Azərbaycanın uçot və audit sistemlərinin rəqəmsal transformasiyasını sürətləndirəcək, rabitə müəssisələrinin beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini artıracaq və iqtisadi idarəetmənin şəffaflığını təmin edəcəkdir. Beləliklə, rəqəmsal transformasiya yalnız texnoloji yenilik deyil, həm də milli iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafını dəstəkləyən strateji zərurət kimi qiymətləndirilməlidir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Əhmədov M.A., Rəhimov Z.Z. Rəqəmsal mühitdə mühasibat uçotunun idarəedilməsi. Bakı, Təhsil Nəşriyyatı, 2023. 388 s.
2. Əlizadə M.N., Quliyev A.T. Mühasibat uçotu və auditin rəqəmsallaşdırılması: nəzəri və praktik məsələlər. Bakı, Elm və Təhsil Nəşriyyatı, 2022. 512 s.
3. Əlizadə N.R., Əfəndiyev F.Y. Mühasibat uçotu və auditdə rəqəmsal texnologiyalar. Bakı, Sabir Nəşriyyatı, 2024. 465 s.
4. İsmayılov M.H., Əhmədov Y.B., Muxtarov, P.E. Audit praktikum. Dərs vəsaiti. Bakı, Mütərcim Nəşriyyatı, 2023. 604 s.
5. Məmmədov E.S., Həsənov A.Q. Rəqəmsal mühasibat və audit sistemləri. Bakı, Təhsil Nəşriyyatı, 2024. 375 s.
6. Mustafayev A.B., Qədirov İ.Q. Mühasibat və auditdə rəqəmsal innovasiyalar. Bakı, Nəbatət Nəşriyyatı, 2022. 412 s.
7. Quliyev S.T., Məmmədov S.H. Audit və mühasibatın rəqəmsallaşdırılması problemləri. Bakı, Dövlət Nəşriyyatı, 2022. 421 s.
8. Qurbanov N.M., Əfəndiyev F.H. Rəqəmsal uçot və auditin hüquqi əsasları. Bakı, Hüquq Nəşriyyatı, 2023. 323 s.
9. Rəhimov A.A., Hüseynov F.S. Audit və mühasibat uçotu sahəsində rəqəmsal transformasiya. Bakı, Mütərcim Nəşriyyatı, 2024. 456 s.
10. Rüstəmov H.A., İsmayılov L.A. İT audit və mühasibatın rəqəmsal inkişafı. Bakı, Mədəniyyət Nəşriyyatı, 2023. 376 s.
11. Rzayev B.T., Məhərrəmov S.S. Elektron mühasibat və audit. Bakı, Dərya Nəşriyyatı, 2024. 389 s.
12. Vəliyev M.Z., Tagiyev P.N. Rəqəmsal auditin iqtisadi aspektləri. Bakı, Azərkitab Nəşriyyatı, 2021. 398 s.
13. Əliyev R.F., Hacızadə S.M. Rəqəmsal bankçılıqda mühasibat uçotunun təkmilləşdirilməsi. Bakı, Şəfəq Nəşriyyatı, 2023. 451 s.
14. <https://www.edstellar.com/blog/digital-transformation-in-finance-and-accounting>
15. <https://innovatureinc.com/how-technology-is-changing-accounting-profession>

Dilruba Adil Pashayeva,
lecturer,

Baku Business University,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9087-5844>

E-mail: dilrubapashayeva@gmail.com

© D.A.Pashayeva, 2025

CURRENT ISSUES OF DIGITALIZATION OF ACCOUNTING AND AUDIT IN TELECOMMUNICATION ENTERPRISES

ABSTRACT

The purpose of the research - is to identify the current problems arising in the process of digitalization of accounting and auditing in telecommunication enterprises under modern conditions, to analyze their mechanisms of influence, and to propose effective solutions.

The methodology of the research - is based on a systematic approach, comparative analysis, as well as the study of international experience. Economic-statistical methods and analytical generalization techniques were used in the evaluation of digital accounting and audit models.

The practical importance of the research - lies in the fact that the obtained results can support the digital transformation of accounting and auditing mechanisms in telecommunication enterprises, contribute to improving the quality of management, ensuring transparency, and aligning financial reporting with international standards.

The results of the research - show that along with the application of digital technologies, issues such as staff training, cybersecurity, legal and regulatory frameworks, and infrastructure remain relevant.

The originality and scientific novelty of the research - consist in the scientific justification of the integration of national and international experience in the digitalization of accounting and auditing, taking into account the specific features of telecommunication enterprises.

Keywords: digitalization, telecommunication enterprises, accounting, audit, blockchain, Big Data.

Пашаева Дильруба Адиль гызы,
преподаватель,
Бакинский Университет Бизнеса,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9087-5844>
E-mail: dilrubapashayeva@gmail.com
© Пашаева Д.А., 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ УЧЕТА И АУДИТА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ СВЯЗИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - заключается в выявлении актуальных проблем, возникающих в процессе цифровизации учета и аудита на предприятиях связи в современных условиях, в анализе механизмов их воздействия и в разработке эффективных путей их решения.

Методология исследования - основана на системном подходе, сравнительном анализе, а также на изучении международного опыта. При оценке цифровых моделей учета и аудита использованы экономико-статистические методы и методы аналитического обобщения.

Практическая значимость исследования - состоит в том, что полученные результаты могут способствовать цифровой трансформации учетных и аудиторских механизмов на предприятиях связи, повышению качества управления, обеспечению прозрачности и приведению финансовой отчетности в соответствие с международными стандартами.

Результаты исследования - показывают, что наряду с внедрением цифровых технологий остаются актуальными такие вопросы, как подготовка кадров, кибербезопасность, нормативно-правовое обеспечение и развитие инфраструктуры.

Оригинальность и научная новизна исследования проявляются в научном обосновании интеграции национального и международного опыта цифровизации учета и аудита с учетом специфики предприятий связи.

Ключевые слова: цифровизация, предприятия связи, учет, аудит, блокчейн, большие данные.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
19.05.2025
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
09.07.2025
Sərəf qəbul olunmuşdur: 22.09.2025

Дата поступления статьи в
редакцию: 19.05.2025
Отправлено на повторную
обработку: 09.07.2025
Принято к печати: 22.09.2025

The date of the admission of the article
to the editorial office: 19.05.2025
Send for reprocessing: 09.07.2025
Accepted for publication: 22.09.2025